

Голуб Володимир,

к. біол. н., доцент кафедри теорії початкового навчання

Голуб Надія,

к. біол. н., доцент кафедри спеціальної освіти

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

РОЛЬ ПРИРОДОЗНАВСТВА У ФОРМУВАННІ СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Вихід освіти з кризового стану та її реформування в Україні вимагають від педагогічних працівників формування науково-педагогічних засад національної системи навчання і виховання. Це завдання знайшло відображення у державних документах, а саме у «Державному стандарті початкової загальної освіти в Україні. Освітня галузь «Природознавство» [5], «Державному стандарті базової і повної середньої освіти [6]», у законі України «Про освіту» [7], «Національній доктрині розвитку освіти» [9], «Національній стратегії розвитку освіти на 2012–2021 роки [10]». Основні положення цих документів визначають навчання як цілеспрямований процес інтелектуального розвитку учнів та формування в них соціально-ціннісних та життєвих компетентностей.

Важливу роль у вирішенні найважливіших завдань освіти відіграє освітня галузь «Природознавство», яка відображає цілісну наукову картину світу і включає систему комплексних знань про природні об'єкти та взаємозв'язки між ними. Вивчення природознавства у початковій школі передбачає забезпечення належного засвоєння молодшими школярами навчального матеріалу з метою практичної реалізації цих знань. Це дає змогу закласти основи формування наукового світогляду, логічного мислення, спостережливості, розвитку пізнавальних інтересів та екологічної свідомості.

Провідним напрямом підвищення ефективності формування природничих понять є проведення спостережень, оскільки саме вони відносяться до основних методів вивчення природи. Спостережливість є найважливішою якістю людини. Рівень її розвитку у подальшому житті визначає становлення людини як особистості, її успішність у навчанні та професійній діяльності. Ця риса особистості особливо необхідна молодшим школярам для оволодіння знаннями та практичною діяльністю. Розвитку спостережливості учнів молодшого шкільного віку повинна приділятися велика увага. Відповідно до вимог програм початкових класів розвиток спостережливості включається у викладання всіх навчальних предметів [8].

Спостереження – метод наукового дослідження, суть якого полягає в активному (систематичному, цілеспрямованому, планомірному) та навмисному сприйнятті об'єкта, в ході якого здобуваються знання про зовнішні сторони, властивості й відносини об'єкта, який досліджується. Елементами спостереження є суб'єкт (спостерігач, той, хто спостерігає), об'єкт (те, за ким або за чим спостерігають) та засоби спостереження. У розвинених формах спостереження як засоби використовуються різноманітні

спеціально створені прилади, що виступають як продовження й посилення органів чуття людини і які використовуються як знаряддя впливу на об'єкт. У цьому випадку спостереження перетворюється на складову частину експериментальної діяльності. Суть спостереження полягає у реєстрації (записі) обставин і фактів (поведінки), що сприймаються органами чуття дослідника або механічними пристроями.

Основними методологічними вимогами до спостереження є:

- активність (не просто споглядання об'єкта, а пошук і фіксація дослідником потрібного ракурсу бачення його);
- цілеспрямованість (увага повинна фіксуватися тільки на явищах чи процесах, що цікавлять спостерігача);
- планомірність і навмисність (проходження за певним планом або сценарієм);
- системність (ведення за певною системою для багаторазового сприйняття об'єкта в заданих режимах).

Перевагами методу спостереження як засобу і способу пізнання об'єкта є:

- здійснення спостереження одночасно з розгортанням і розвитком явищ, що їх досліджують;
- можливість безпосереднього сприйняття поведінки людей у конкретних умовах та у реальному часі;
- можливість широкого охоплення події та опису взаємодії всіх її учасників.

Як недоліки методу спостереження можна відзначити:

- обмеженість і частковий характер кожної ситуації, за якою спостерігають;
- складність, а дуже часто й неможливість повторення спостереження;
- суб'єктивність спостерігача.

На уроках природознавства у початкових класах проводяться спостереження, виділяються та узагальнюються основні ознаки явищ і предметів живої та неживої природи, в результаті чого засвоюються знання про живу та неживу природу і формуються природничі поняття, які є основою природознавчої компетентності молодших школярів.

Для з'ясування стану роботи вчителів з розвитку спостережливості учнів молодшого шкільного віку на уроках природознавства та основних дидактичних умов проведення спостережень і розвитку спостережливості учнів початкових класів при вивченні природознавства нами було проведено анкетування учителів, аналіз навчальних програм [8] і підручників з природознавства [1; 2; 3; 4] для перших – четвертих класів. З цією метою ми також відвідали низку уроків та провели роботу з визначення рівня спостережливості учнів четвертого класу.

У пояснювальній записці програми вказується, що базовим поняттям навчального предмета «Природознавство» є природа як цілісний системний об'єкт, який визначає добір змісту, його розподіл і способи організації навчання.

Основна мета навчального предмета «Природознавство» у початковій школі – сприяння формуванню природознавчої компетентності учнів через засвоєння системи інтегрованих знань про живу та неживу природу, основ екологічних знань, опанування способами навчально-пізнавальної та природоохоронної діяльності, розвитку ціннісних ставлень до природи, до самого себе.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити ряд важливих завдань, одними із яких є формування способів навчально-пізнавальної та природоохоронної діяльності, які засвоюються молодшими школярами у формі розумових і практичних умінь і навичок та оволодіння ними початковими дослідницькими вміннями під час проведення практичних робіт, спостережень і дослідів.

З навчальною метою рекомендується використовувати місцевий природознавчий та краєзнавчий матеріал, проводити регулярні екскурсії у природу, населеним пунктом, у краєзнавчий або природничий музей, Будинок природи. Важливе значення для емоційно-естетичного сприймання природи відіграють спостереження за природою, дидактичні ігри, урок-подорож, урок – усний журнал, урок-репортаж з місця подій, святкування Дня Землі, води, прильоту птахів, а також власні дослідження, творчі завдання, екологічні акції [50].

Аналіз програми і підручників свідчить, про те, що у змісті курсу природознавства закладені значні можливості для активного використання різних видів спостережень. Разом з тим ми вважаємо, що зміст навчального матеріалу підручника для четвертого класу недостатній для формування пізнавальних інтересів, які б спонукали до спостережень.

Список використаних джерел

1. Гільберг Т. Г. Природознавство : підруч. для загальноосвіт. навч. закл. : 1-й кл. / Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак. – К. : Генеза, 2012. – 112 с.
2. Гільберг Т. Г. Природознавство : підруч. для 2-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак. – К. : Генеза, 2012. – 160 с.
3. Гільберг Т. Г. Природознавство : підруч. для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак. – К. : Генеза, 2014. – 176 с.
4. Гільберг Т. Г. Природознавство : підруч. для 4-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак. – К. : Генеза, 2015. – 176 с.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20. 04. 2011 № 462.
6. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392.
7. Закон України «Про освіту» / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38–39.
8. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи (зі змінами). – Тернопіль : Мандрівець, 2015. – 256 с.

9. Національна доктрина розвитку освіти / Збірник нормативних документів з освіти та виховання / Упоряд. З. М. Онишків. – Тернопіль, Тернопільський національний університет імені Володимира Гнатюка, 2006. – 172 с.

10. Національна стратегія розвитку освіти на 2012-2021 роки, схвалена Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013.